

ДЕІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ ТА ЇЇ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ПРАКТИКОЮ

Makukh Oksana. Deinstitutionalization of political sphere in Ukraine: the theory is confirmed by the practice.

The relevance of theorizing about problems of deinstitutionalization in politics is dictated by the lack of system researches in Ukrainian scientific literature and regulations concerning the display mode of correlative relations of the individual and institution in political power; searching for «the break points» at the intersection of civil and institutional dimensions of politics. The theoretical aspect of the paper is due to the necessity of forming the scientific basis of searching the peculiarities of the communication factor in dynamics of the institution of political power. Communication appears as a determinant of the characteristics of this process and determines the functional degradation of the institute of political power. It «blurs» deinstitutionalization through its boundaries, meanwhile identifying a new design.

The practical value of the paper is to prove by the feasibility of deinstitutionalization in politics through the introduction of a person in the process of forming of communicative and civil unions in institutional dimension and laying of the foundations of the institute of political power with modified «antropodimention» of functional parameters.

The task of research is seen in: a need to create a system of principles of communication as a fundamental requirement, compliance with which will ensure the quality deinstitutionalization processes, outlining the principles, mechanisms and consequences of deinstitutionalization politics, determining the level of readiness of Ukrainian society to be representative of the carrier and epochal changes in the socio-political sphere.

Key words: the institution of political power, deinstitutionalization, humanization, boundary area communication.

Актуальність теоретизування навколо проблеми деінституціалізації в політиці продиктована відсутністю у науковій вітчизняній літературі системних досліджень та положень стосовно відображення взаємообумовленого способу відносин індивіда й інституту політичної влади, пошуку «точок розриву» на перетині громадянського та інституційного вимірів політики. Теоретичний аспект статті обумовлений необхідністю формування наукових основ розгляду особливостей впливу комунікативного чинника на динаміку розвитку інституту політичної влади. Практична цінність статті полягає у доведенні доцільності деінституціалізації в політиці через введення особи у процес формування комунікативно-громадянських зв'язків у інституційному вимірі й закладання основ інституту політичної влади зі зміненими «антроповимірними» функціональними параметрами. Мета статті передбачає формування системи принципів комунікації як засадничих вимог, дотримання котрих забезпечить якість деінституціалізаційних процесів; окреслення принципів, механізмів та наслідків деінституціалізації у політиці; визначення рівня готовності українського суспільства бути репрезентантом та носієм змін у політичній сфері.

Політична наука в Україні, будучи продуктом скерованим лише на розв'язання окремих актуальних проблем політичної практики, зіткнулася з рядом складних невірешених, пов'язаних із особливістю усвідомлення специфіки об'єкта політичної дійсності, коли сфера політики поглинає все суспільство. Причин такого стану речей багато: відсутність власної внутрішньої органічної єдності політичної сфери, наявність фрагментарної відокремленої системи політичних дій, пізнання та нерозуміння саме політичного, посилення нігілістичного ставлення до наукового знання через домінування політичної форми свідомості над іншими, врешті, розчинення самої людини у політичній сфері, втрата її сутності в архітектоніці інститутів, нівелювання особи як головного суб'єкта діяльності в політиці.

Дослідження функціональних основ інституту політичної влади крізь призму залученості до його трансформації індивіда постає обґрунтовано актуальним. На часі є формування концептуальної моделі, яка оптимально відображала б специфіку, тенденції, механізми й наслідки якісної зміни станів інституту політичної влади через вплив комунікативно-

мережових чинників у політиці, що спричиняють взаємозаміщення громадських та інституційних ініціатив. Іншими словами, вітчизняні інститути політичної влади повинні отримати якісно новий принцип формування та функціонування: мережевий характер через політичну мобільність громадянського фактору, що допомагає реформувати діючу систему інститутів політичної влади згідно принципу децентралізованого управління.

Сьогодні у вітчизняній практиці сфера політичного все ще посилює свої позиції стосовно бажання бути основним організаційним джерелом розвитку, незважаючи на те, що існує об'єктивна вимога послаблення її потенційних впливів у формі управлінської та адміністративної сили, повного ангажування суспільства. «Найнебезпечнішими для громадянського суспільства виявилися суперечності по лінії «система-життєвий світ», коли розширений анонімний простір влади упродовж тривалого історичного часу намагався контролювати символічні коди інтимного (О. М. – приватного) життя» [1, с. 183].

Коріння «правильного» розуміння інституту політичної влади виявляємо у політичній філософії теоретиків Нового часу, котрі чітко визначили комунікаційну детермінанту, принципи й засади інституціалізації владних відносин. На жаль, питання комунікаційного начала у формуванні основ функціонування інституту політичної влади у пізній період новоєвропейської доби знівелювалося, акцентуючи не на особі як висхідному елементі, «відповідальному конструкторі», а на інституції як домінуючому началу в бутті кожного.

Наші висновки ґрунтуються на доробку Ю. Габермаса – концепції комунікативної раціональності, «життєвого світу», теорії занепаду інститутів. Основні постулати останньої засвідчують: чому саме «занепад» політичного інституту передують деінституціалізації. У своїх розвідках Ю. Габермас чітко окреслив межі приватного та публічного, приділяв увагу проблемі їхнього співвідношення. Одне із чільних місць у даній статті належить поглядам відомого німецького філософа О. Гьофе з його ідеєю субсидіарності – принципу, за основу якого взято людину як носія початкового та завершального рефлексу, межі соціального та політичного; правило низхідного розподілу повноважень у приватній та політичній сферах, що передбачає формування і розвиток потужних комунікативно-мережових структур; вибір на засадах плюральності, відповідальності та принципу «рівнозначної свободи». Теоретичну спадщину О. Гьофе використовуємо, аналізуючи злободенні питання можливості вибору, свободи, справедливості, легітимації, відкритості, поступу в межах вітчизняної соціально-політичної системи [2].

Актуальною залишається проблематика, розроблена А. Венгеровим: розуміння інституту політичної влади як багаторівневої структури, джерело інституціалізації практик якої перебуває на рівні позаполітичного. Розуміння багаторівневості допомагає виявити ті точки у «фокальній площині», котрі відповідають за атрактивні зміни у межах системи. Поруч з іншими, в А. Венгерова простежуємо цінну думку про вплив суб'єктивного чинника як «малої форми» на формування зв'язків, становлення політичних відносин.

У працях вітчизняних науковців, зокрема В. Кузьменко, сформована низка принципово важливих критеріїв динаміки соціально-політичної системи: структурна диференціація; зростаюча адаптивність і гнучкість реагування системи; підвищення її здатності до ефективного реагування на зовнішні подразники; тенденція «рівності» – залучення громадян до процесу вироблення та прийняття політичних рішень, що часто виливається у політичну нестабільність, основною причиною якої є невідповідність процесу інституціалізації політичних інтересів і темпів зростання політичної мобілізації.

Важливий методологічний прийом, до якого вдається автор у статті, – це визнання взаємовизначальності, а не протиставлення громадянського й інституційного начал у політиці. Підтвердженням цьому є не лише політична думка, презентована теоріями Нового часу, а й поняття «самоорганізації», «соціального партнерства» та «модульної людини» (Е. Гелнер). Саме термін «соціального партнерства» відображає можливість налагодження ефективного конструктивного діалогу між громадянською та політичною сферами. В основі поняття «модульна людина» знаходиться теза про мобільність, адаптивність сучасної людини, вміння нею формувати ефективні комунікативні зв'язки, віднаходити спільні

точки дотику. Поява «модульної людини», яка за своєю природою є одночасно індивідом та особистістю (за Ф. Степуном – це проєкція на поняття соборності та колективізму), здатна розв'язати ряд наболілих питань, зокрема таких як здатність до самоорганізації, протистояння, відстоювання, аргументації. Базовим принципом самоорганізації індивідів, їхнього мобілізаційного потенціалу очевидно постає принцип мережових відносин, втілення якого ускладнюється специфікою організаційної структури інституту політичної влади.

Специфіка динаміки розвитку інституту політичної влади як комунікаційної системи проявляється у зміні стану функціональних меж інституту політичної влади через взаємозаміщення громадських ініціатив та функцій владного інституту із використанням таких особливих типів комунікативного зв'язку, як довіра, контроль. Наслідком цього є вичерпність ідеї інституційності в політиці, надмірної ангажованості та поява мережових взаємодій, а також зменшення ролі інституту політичної влади у суспільстві до рівня традиційного й розширення меж приватного (громадянського суспільства) як антропологічного виміру політичного.

Велике значення ми надаємо аналізу феномену довіри у політичній сфері. Опираємося на доробок Л. Боса (досліджує можливість побудови нової дійсності, де довіра постає детермінуючим чинником), Дж. Коулмена (вплив довіри на розвиток громадянських структур), Б. Ротштейна (проблема низького рівня системної довіри), П. Штомпки (вивчає роль політичної довіри у демократичних суспільствах), С. Погорелого (аналізує довіру громадян до інститутів політичної влади), В. Сукачова (зосереджує увагу на питанні політичної довіри як визначального чинника у самоорганізаційних процесах у межах політичної сфери). Як висновок, довіра постає рушієм самоорганізації суспільства, однією із передумов створення мереж та стосунків усебічного характеру, котрі, вимагаючи звітності, зворотності й віддачі, породжують комунікацію в новій якості – контроль, що стає передумовою деінституціалізації в політиці. Як зазначає П. Штомпка, «синдром недовіри» спонукає особу до мислення через іншу призму. Так формується «проміжна фаза» всього циклу розвитку інституту політичної влади як комунікаційної системи. Довіра виступає інтегруючим чинником у процесі перетворення території меж і лімітів (межова територія) на сферу співробітництва, паритетності та консенсусу й домінування. Проте відсутність єдиноприйнятої ціннісно-орієнтаційної системи правил перебування у політичній системі координат не надає комунікативних можливостей «спілкування на одному рівні».

Феномен довіри детермінує реалізацію принципу транспарентності, що на практиці покликаний змінізувати ризики, пов'язані з прийняттям політичних рішень, уможливити точне прогнозування наслідків, а, отже, і перспективи підготовки громадськості до очікуваних ситуацій. Більше того, транспарентність закликаємо оформити у дещо більше – ідеологію, яка стане реальною практикою розгортання вітчизняного політичного процесу: інформування громадян про діяльність офіційної влади, вивчення громадської думки, налагодження комунікації між населенням та владними інституціями.

Проблемі політичного контролю в політичній науці приділено багато уваги, але розумінню його як специфічного зв'язку, комунікативного акту, що визначає динамізм розвитку згаданої структури, присвячено мало праць. Оскільки на перешкоді стають непоінформованість громадян та їхнє апатичне ставлення до політичних питань у суспільстві, то можливість контролю як налагодження зворотного зв'язку, діалогічного типу відносин з інститутом політичної влади має загрозливий характер. Проблема політичного контролю насправді є проблемою здатності всієї політичної системи адекватно реагувати на запити й потреби індивідів на рівні функціональної спроможності органів місцевого самоврядування і центральних інститутів політичної влади. Це питання вирішується насамперед у сфері політичних традицій суспільства, у площині практичного втілення адміністративної реформи, змістом якої є децентралізація влади, її просторова дисперсність, роззосередження.

При всій увазі, що надається вивченню окресленої проблематики, більшість її граней та параметрів є недостатньо відрефлексованими. Деякі автори (П. Пірсон) справедливо зауважують: вплив інституційної складової на політичну систему очевидний, однак

чинники, котрі виступають детермінантами сучасних інституційних перетворень є загалом невідомими. Атрибутивно-субстанціальні підходи (зокрема інструментально-силова концепція влади Т. Гоббса) не виправдовують себе, вказуючи на функціональну несамодостатність інституту політичної влади. Відтак трансформаційні процеси у сфері науки нині характеризуються критикою та переосмисленням класичної парадигми із формуванням принципів неklasичного бачення. Український вчений М. Буник застосовує інструментарій синергетичного підходу в поєднанні із теоріями інтерактивної поведінки та символічної взаємодії, ввівши «поняття дискурсивної системи на позначення ідеальної моделі раціональної комунікації» для пояснення трансформаційних процесів у соціально-політичній системі [3, с. 403–404]. Також дані процеси потрапляють під приціл мережевого й комунікативного підходів, де виокремлено індивіда як структурну одиницю, суб'єкта відносин, наділеного повноцінним ресурсом для формування сталих зв'язків і здійснення обмінів. До прикладу, Ю. Павленко ґрунтовно аналізує, співвідносить і порівнює природу ієрархічної та мережевої інституційних структур політики, котрі репрезентують, відповідно, публічний і приватний виміри політичного. Дослідник стверджує, що мережевий принцип побудови відносин у межах інституту політичної влади є «інваріантом розвитку» (лат. *invariants* – незмінний) залежно від об'єктивних ситуативних чинників.

Власне дослідницьке бачення через концепцію комунікаційного інституціоналізму презентує С. Шилов. У його основу покладене розуміння самоуправляючої демократії на засадах міцних комунікативних зв'язків [4]. На думку дослідника, така форма взаємодії громадянського й інституційного у політиці приведе до формування ефективного простору мережевих відносин. Дослідник О. Молодцов аналізує застосування мережевого принципу в політиці з позиції моделі представництва та реалізації інтересів суб'єктів територіального розвитку і вважає його «найадекватнішим для пошуку нових методологічних основ моделювання владних відносин в умовах децентралізованої держави й інформаційного суспільства» [5].

Політичну мережу розуміємо як систему суб'єктів, котрі взаємодіють між собою на основі обмінних процесів. Політичній мережі притаманні інституційна та неінституційна регулятивні форми, а протиріччя між ними становить основу їхньої легітимації. Вводячи у коло своїх проблем широкий спектр невирішеностей, вони відкривають політичну владу суспільству, дають змогу доступу до легітимізованого прийняття політичних рішень багатьма суб'єктами політики. Парадоксально, але політична мережа в просторі інституційних лімітів постає не лише засобом досягнення цілі (як нестандартний формат взаємодії) та способом мобілізації потенційного ресурсу, а й обмежуючо-стримувальним чинником.

З позиції мережевого інституціоналізму можемо проаналізувати питання політичної мобільності та впливу, котрі спричинюють контроль, а, отже, закладають основи комунікації в інституційній системі координат [6, с. 312]. У зв'язку з цим, визнаємо, що поняття політичної мережі відображає обмінний та інструментальний виміри динаміки розвитку інституту політичної влади як комунікаційної системи і надає можливість розв'язати одну з актуальних політологічних проблем: первинності індивідуалізованого чи інституційного (системного) фактора в залежності від контекстного розуміння політичної реальності. Очевидно, необхідно звернути увагу і на факт інституціоналізації комунікації, домінування в рамках мережі кооперативного, а не особистого інтересу, інституційної вигоди, а не індивідуальної переваги. Така ситуація провокує об'єднання комунікативного потенціалу індивідів, підкорення логіці політичного цілепокладання.

Деінституціоналізація як один з етапів у еволюціонуванні інституту політичної влади виявляється у функціональному «розмиванні» граничних меж інституційного, що засвідчує структурну й статусну зміну позицій, стосунків у сфері розгортання політичного й позаполітичного, розширенні кордонів сфери громадянських відносин.

Дослідження процесу деінституціоналізації політичного – це новий напрям у вітчизняній політичній науці. Окремі аспекти цієї проблеми доступні завдяки працям Є. Головахи та Н. Паніної (підтримують позицію стосовно деінституціоналізації як чинника руйнування традиційного устрою), М. Кастельса (використовує термін «деінституціоналізація» для

пояснення змін у суспільно-політичній сфері), Ю. Габермаса (розглядає теорію занепаду інституту), А. Соловйова (аналізує деінституціалізацію політичного ринку через категорію «електоральної ідентифікації» та «електорального дефолту» [7, с. 12]), А. Трухіна (вивчає інституційну неспроможність політичних партій як інститутів політичної влади на деінституціалізацію політичної системи), Л. Бунецького (характеризуючи вітчизняні реалії, показує трансформаційний вплив неформальних практик на інститути політичної влади).

Отже, деінституціалізацію визначаємо силою впливу індивіда на інститут політичної влади, що «руйнується» у змістовій наповненості. Деінституціалізація політичного спровокована змінами регресивного характеру, хоча передбачає якісні зміни, еволюцію. Через деінституціалізацію відбувається «передавання» інститутами влади власних привілеїв представникам громадянського сектору, внаслідок чого відбувається «переродження еліти». Ці процеси супроводжуються критичними для системи моментами самоорганізації через чинник випадкового у формі громадянського, що зумовлює структурну перебудову й функціональне навантаження через порушення системної цілісності.

Фактор «випадкового», котре накопичується у вузлових конструкціях у вигляді недотримання головних прав та свобод індивіда, юридичних колізій, невикористаного громадянського потенціалу, функціональної невідповідності, становить ресурс для можливих змін у межах інституту політичної влади як комунікаційної системи. Особливо такий стан відчутний під час очікування виборчих процедур, адже саме в цей період загострюється увага на основних проблемах (і, як не парадоксально, – відводиться) у відносинах «індивід-інститут політичної влади». На думку І. Добронравової, «випадковість є доповненням необхідності» [8, с. 35] й забезпечує вибір між «рівно-ймовірними варіантами». Серед таких – «уявний випадок» (І. Пригожин) як випадковість із разовим характером. Деінституціалізацію як наслідок інституційних трансформацій пояснюємо саме через поняття «уявного випадку». На думку дослідників, про такі випадки важко судити до того моменту, коли вони відбулися (супротив українського суспільства у 2013-2014 рр.). Парадоксально, але вони можуть мати позаполітичне коріння: громадянська комунікація, досягнення в науковій сфері, юридичний дискурс. Така результативність «постає неодмінним параметром розвитку системи», оскільки втілюється принцип нелінійності й відкритості, що забезпечує ресурсний обмін із зовнішнім середовищем для привнесення нової якості.

Логічним кроком у статті є формування системи принципів комунікації як засадничих вимог, ідей та орієнтирів, реалізація котрих забезпечує досягнення визначеної мети – вияву специфіки динаміки розвитку інституту політичної влади як комунікаційної системи у деінституціалізованій формі. Серед основних принципів виокремлюємо: творення комунікативності через переосмислення власного «Я» та співвіднесення себе з «іншим», розширення можливостей, меж свободи, самовдосконалення, можливості продовження «себе в іншому». Проблема «іншого» набуває у дослідженні нових ознак у світлі сучасних динамічних змін в політиці, оскільки кореляційно співвідноситься із проблемою суб'єктності у процесі розгортання політичної практики. Сьогодні існує потреба потужного комунікування не елементів уподібнювання, а навпаки – контрастних форм відносин, тому із появою нових форм «інакостей» порушується і лінійність розгортання політичного процесу, оскільки це вже не чітко визначений згідно з позицією детермінізму рух, а можливість творення на основі плюральності варіантів. Готовність сприймати «іншого» у форматі позитивності, добровільності, персоналізації, конфіденційності, чуйності до різноманітностей – цілком продуктивний принцип політики, вважає С. Буртак. А це – якісно новий інституційний рівень ефективності й результативності політичної практики у світлі сучасних вітчизняних трансформацій, можливість формування простору мережевих відносин, ефективних комунікативних схем, зрештою, комунікативного рівня політики. Принцип альтернативності виступає запорукою втілення свободи індивіда, інформативності – способом залучення його до «спів-управління» в межах інституту політичної влади як комунікаційної системи, а ідентифікація постає запорукою саморозвитку особи в політиці. Принцип діалогізму застосовуємо через дослідження нелінійного спрямування розгортання інституційної

практики з поляризацією інтересів та існуванням бінарного мислення. Принцип діалогізму яскраво проявляється при виконанні правила представництва при інститутах політичної влади. Саме тоді можливий комунікативний обмін і формування широкої платформи для оптимізації та покращення взаємоіснування суб'єктивного у політичному.

Вся трагедія нашого суспільства полягає в тому, що ми забсолютизували для себе єдину модель устрою (одноваріантну), відмовляючись від діалогу з носіями інших типів світогляду, не кажучи вже про відсутність відповідальності (як модусу буття, принципу санкціонованої властивості на рівні внутрішньої потреби), правової деліктоздатності або діяльності з приводу подолання ганебного бездіяння. Ще одним принципом комунікації постає прояв «солідарної свободи» (О. Гьофе), тобто формування сфери громадських відносин між особами, здатними до обміну; добровільності, яка є органічною умовою розгортання солідарності й постає цінністю громадянських (позаполітичних) відносин; вибору як запоруки реалізації комунікативної дії в політиці й індикатора якості відносин «індивід-інститут політичної влади»; результативності як характерної властивості й критерія якості комунікації. Результат як передбачуваний стан системи може призвести до її зміни через взаємодію елементів та функцій. Тобто, результат постає у формі коректора, а майбутнє як розвиток – це неминуча необхідність. Вирішальним фактором, – зауважує П. Анохін, – є результат, який, будучи недостатнім, активно впливає на відбір саме тих ступенів свободи із компонентів системи, за яких під час їхньої інтеграції визначають подальше отримання результату.

Використовуючи трифазну модель соціально-політичної трансформації (лібералізація, демократизація, демократична консолідація), яку пропонує М. Буник, доповнимо, що у першій фазі сфера розгортання приватного інтересу постає єдиною системою дискурсивних чинників у протистоянні зі старим політичним устроєм. У другій фазі воно представлене відсутністю цілісної системи. Далі – становить складну сукупність різних за величиною й інтересами організацій та норм з неоднозначним впливом на інститути політичної влади: установлення відповідних норм співіснування та співпраці громадянського й інституційного.

З'ясовуючи принципи, механізми та наслідки деінституціалізації в політичній сфері, доцільно, на нашу думку, визначити насамперед фактори, які обумовлюють інституційні зміни. Серед таких – чинники ендогенного (стан громадянськості, політична стратифікація, активність індивідів, суб'єктність, сприйняття інновацій, активи і ресурси лідерів, легальна та легітимна процедура зміни інститутів політичної влади, роль неформальних інституцій, відповідність інституту політичної влади соціальним і культурним очікуванням, рівень зацікавленості в інституційних змінах) та екзогенного походження (стан відтворення політичних практик, динаміка політичного процесу, специфіка політичної системи, механізми виникнення й упровадження інституційних новацій), мотиваційні характеристики суб'єктів інституційних змін (аксіологічна основа нового політичного інституту, співвідношення витрат та вигод у розрізі стратегічного аналізу, легітимізація нового утворення), інформованість про альтернативні інституційні структури (доступність інформації, рівні конфліктності у процесі втілення на практиці механізмів функціонування нового інституту, здатність адаптації нового утворення до норм та правил існуючого ладу).

Отже, принципами деінституціалізації в політиці на основі вивчення форм вияву взаємозалежності комунікаційної та інституційної сфер політики є наступні принципи. Принциплегалності – засвідчує юридичну відповідність організації основам державотворення, правомірне функціонування згідно з юридичною догматикою, яка не заперечує різноманіття інтересів у політиці, відображає принцип політичного плюралізму. Принцип первинності суб'єкта, який актуалізує питання місця «людського в системному», встановлює межі поглинання особистої участі й ініціативи, що є характерним і актуальним для політичної сфери постмодерного суспільства. Сучасний державний менеджеризм (Х. Хачатурян) повинен не номінально чи декларативно, а реально стимулювати переорієнтацію системи управління у межах інституту політичної влади на задоволення потреб та інтересів особи. Цей процес характеризується втіленням на практиці правил людиновимірності політики, субсидіарності, інформаційної відкритості й ресурсодоступності, а також впровадженням

механізмів децентралізації повноважень, перерозподілом владно-інституційних та появою нових функцій, посиленням ролі місцевого самоврядування. Такі перетрубації не вказують на «управлінську ентропію», а навпаки, презентують нову якість взаємоіснування комунікативного та інституційного рівнів політики через де інституалізацією.

Принцип «межевої території» вказує на сферу вияву «я можу» особи. Трансформаційними змінами у функціональному прояві інституційного постає саме «межева територія» (І. Воронов, О. Шатілов, П. Ді Маджіо, У. Павелл), яка окреслюється «спільними» інтересами громадянського й інституційного для оптимізації та поліпшення взаємоіснування суб'єктивного в межах політичного. Принцип недовіри як особливий тип комунікативного зв'язку обумовлює політичний контроль та вимогу звітності до інституту політичної влади. А. Етціоні для пояснення цієї проблеми запропонував концепцію «респонсивності», маючи на увазі організовану здатність системи реагувати на конкретні запити, якість інституційного устрою [9, с. 28]. Протилежним полюсом респонсивності влади є мобільність суспільних одиниць як форми «активної» реакції, що передбачає зміни у структурі «мереж контролю» та виникнення «нового типу суб'єктності». Саме «нова суб'єктність» означає комунікативне перетворення середовища, передбачає суверенність та ресурсність особи, можливість установлення «правил гри» у значимій сфері інтересу. Взаємопов'язанне із проблемою респонсивності явище політичної деривації, як моменту незадоволення конкретних політичних потреб чи інтересів, безпосередньо пов'язане з безпорадністю та неповноцінністю інституту політичної влади, котрі продиктовані обмеженням свободи індивіда інституційним чинником та уявним, яке К. Касторіадіс вважає джерелом усяких модифікацій і трансформацій, та конститується через опозиції «присутності» й «відсутності» свободи як вияву позаполітичного.

Дію механізму деінституціалізації простежуємо у процесі інкорпорації представників «позаполітичних» структур у «чисту» політику. Будучи «генетично» чужими по відношенню до політики, вони ефективно контролюють ситуацію, розколюючи єдиний політичний фронт, нейтралізують небажану політичну ініціативу. В праці «Процес керівництва. Вивчення громадських рухів», досліджуючи вплив індивідів на інститути політичної влади, А. Бентлі дійшов висновку, що він набуває завершеної форми через «зацікавлені об'єднання», на чію діяльність інституції реагують адекватно.

Представники концепції «легалізації» неформальних інституцій пропонують механізм «імпорту» дієвих практик у політичне середовище. У першому епізоді припускається гармонійне співжиття формальних та неформальних інституцій, але, зважаючи на специфіку інституту політичної влади як фокального середовища (репрезентатор державних інтересів, центр прийняття рішень, розподілу ресурсів), саме воно і створює передумови, пов'язані з інституційними змінами. Існує також проблема неефективності тих чи інших неформальних практик, адже у процесі «легалізації» повинен змінитися «атрибут» неформальної інституції, а це означає, що формалізована норма не є точною копією свого прототипу, тому конфлікт все-таки можливий.

Ще один механізм трансформації інституту політичної влади – інституційний імпорт – передбачає свідоме прагнення змін чи доповнення за рахунок чужого досвіду чи іншого контексту навіть з-поза меж політичного. Суб'єкти, котрі володіють політичною волею в цьому випадку, встановлюють формальні приписи, що різняться від неформальних, оскільки є перевіреними досвідом інших практик [10]. Серед інших механізмів назовемо також дотримання принципу «терплячого» обміну через «відшкодування особливих ризиків».

Дехто з авторів (П. Штомпка, Є. Головаха, Н. Паніна) аналізують негативні дисфункціональні наслідки можливих соціально-політичних змін, у тому числі інституційних [11]. Щоб така зміна станів не стала «травматичною», необхідно, аби відповідальність лежала на всіх учасниках політичного процесу, адже «травматичність» привносить певний трансформаційний дискомфорт, хоча веде не лише до оновлення, а й до зміни системного бачення та сприйняття. Безсумнівно, пошук сенсу життя людей у суспільстві постане «вирішальною проблемою особи в майбутньому» (В. Іноземцев).

Зауважимо, що деінституціалізація політичної сфери власною означуваністю спричиняє активізацію комунікативного потенціалу суб'єктів політичних відносин, формування зразків взаємодії щодо чіткої структуризації політичної дійсності, апробацію комунікативних технік впливу індивіда на інститут політичної влади, творення комунікативної сфери політики.

Наслідками процесу деінституціалізації як запоруки творення комунікативного рівня політики через розширення функціональних меж структур громадянської сфери постають розширення кордонів сфери громадянських відносин шляхом «передавання» інституційних повноважень громадянському суспільству, формування комунікативного рівня політики, творення інституту політичної влади нового типу із функцією «охоронця» у межах політичної системи. Роль держави, згідно з принципом субсидіарності, – бути відповідальною. З огляду на ситуацію, для ефективної взаємодії необхідне існування «проміжних форм» та зв'язків, які практично і доказово підтверджують неможливість індивіда бути об'єктом.

Важливим наслідком деінституціалізації постає гуманізація політичної сфери. Реальний стан гуманізаційних процесів через призму української політичної практики відображають роботи Г. Дашутіна (формує гуманістичну концепцію людини та її можливостей у політичній системі координат, аналізує сутність українського гуманізаційного експерименту, виокремлює низку тенденцій у процесі модернізації політичного процесу в Україні), В. Купрійчука (зосереджує увагу на інноваційних змінах у руслі гуманізації інститутів державної влади, ролі принципу гуманізму в формуванні механізму діяльності державного менеджменту), М. Семененко (досліджує процеси гуманізації політики через призму концепції ненасильства, обґрунтовує переваги еволюційно-реформаторського шляху соціально-політичного розвитку й недопустимості політичного насильства, яке спричиняє дегуманізацію суспільних відносин). В. Кувакін виголошує тезу про гуманність як єдиний критерій якості інституту політичної влади, а В. Ярошенко обмірковує ідею гуманізму у політичній свідомості, зокрема формування гуманітарних цінностей, причому, досліджуючи вплив інститутів політичної влади на перебіг такого процесу. Отож, з активністю суб'єкта, котрий здатен установити межі прийняття рішень, зароджуються основи гуманізації політики.

Деінституціалізацію політичної сфери розуміємо як концепцію деформалізації існуючих правил, що пояснює «перепис» інституційних принципів та норм. Деінституціалізація відбувається, якщо за вимогами часу й обставин інститут влади не в змозі функціонально реагувати на потреби та запити громадян. У цьому і полягає позитивність процесу – певний діалектичний перехід до нової якості через заперечення попереднього досвіду. Однак заперечення не у формі перекреслення минулого, а опротестовування через формування «комунікаційної природи» інституту політичної влади. Саме комунікація постає умовою та наслідком трансформації інституту політичної влади як комунікаційної системи; крім того – вона визначає якість, специфіку, інтенсифікацію та легітимацію таких змін.

Надзвичайно актуальним для української політики має стати втілення політичної практики «малих чисел» – акцентування на окремій людині у межах політичної системи, задоволенні її потреб та інтересів, зокрема громадянського змісту. Людиновимірність політичних відносин є перспективою і можливістю з огляду на те, що нині ця тематика набуває ознак потужного дискурсу у вітчизняному інтелектуальному просторі.

На жаль, вітчизняні політичні реалії засвідчують про сповідування політикою власних принципів відтворення, посилаючись на самодостатність та необмеженість власних ресурсів, і волюючи ігнорувати об'єктивні тенденції розвитку, які підтверджують, що політична сфера сьогодні менше визначається ідеологічними системами, проте переважно обумовлюється зовнішніми чинниками неполітичного змісту: комунікацією у вигляді розгалужених відносин мережевого характеру. За словами професора О. Сичивиці, одним із найнеобхідніших кроків повинне стати втілення концепції нового розподілу влад між державою та громадянами [12, с. 5]. Сутність її полягає в тому, що владу державно-управлінської еліти повинна обмежувати рівновелика за потужністю і можливостями противага у вигляді всебічно розвинутої системи контролю народу, а її структурні компоненти (різноманітні державні організації й установи)

мають бути наділені в законодавчому порядку правом доступу до відомостей, які стосуються діяльності всіх державних органів. Це стане вагомим здобутком громадянського суспільства, його владним реваншем [12, с. 5–6].

Чи можемо ми говорити про готовність українського суспільства бути репрезентантом та носієм епохальних змін сьогодні? Український дослідник В. Горбатенко підкреслює: якщо особа стає самоцінністю, «вмикає» рацію, розвиває комунікативний потенціал та відкритість до діалогу, вміє віднайти компроміс, інтенсифікує формування громадянської позиції, перейде від уявної до реальної творчості – однозначно «так» [13, с. 117].

Ще однією особливістю, на яку необхідно зважати, є, на думку Д. Белла, панування науки й наукових знань. Вчений розглядає її статус і розвиток як передумову формування якісно нової політичної організації й структури суспільства загалом. Сміємо припустити, що представники політичної еліти візьмуть на озброєння висновки сучасних політологічних досліджень, що дасть змогу втілити на практиці теоретичні задуми і висновки.

1. *Воронов І. О.* Виклик «Левіафану»: еволюція і перспективи громадянського суспільства / Воронов І. О. – К. : Генеза, 2007. – 398 с.

2. *Гьофе О.* Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе. – К. : ППС–2–2, 2007. – 436 с. – («Сучасна гуманітарна бібліотека»).

3. *Буник М.* Моделювання громадянського суспільства в період соціальних змін / М. Буник // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – 2001. – Вип. 3. – С. 400–409.

4. *Шилов С. Е.* Електронно-комунікаційний інституціоналізм – фундамент стратегічної конкурентоспособності самоуправляемой демократії / С. Е. Шилов // Медиакультура Новой Росії: методологія, технологія, практики / [под ред. Н. Б. Кирилловой і др.]. – Єкатеренбург; М., 2007. – С. 90–100.

5. *Головаха Е.* Постсоветская деінституціалізація і становлення нових соціальних інститутів в українському обществі / Е. Головаха, Н. Панина // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 5–22.

6. *Ansell C.* The Networked Polity: Regional Development in Western Europe / C. Ansell // Governance: An International Journal of Policy and Administration. – 2000. – Vol. 13, № 3. – P. 303–333.

7. *Соловійов А. І.* Електоральний дефолт і деінституціалізація політичного ринку / А. І. Соловійов // ПОЛІС. – 2004. – № 1. – С. 12–14.

8. *Добронравова І. С.* Методологічні основи міждисциплінарних досліджень постнекласических практик / І. С. Добронравова // Постнекласическі практики: визначення предметних областей : матеріали Міжнарод. міждисциплінарного семінара / под общ. ред. О. Н. Астафьевой – М. : Макс–Пресс, 2008. – С. 31–36.

9. *Etzioni A.* Moral Dialogues in Public Debates [Електронний ресурс] / A. Etzioni // The Public Perspective. – 2000. – Vol. 11, № 2 (March/April 2000), P. 27–30. – Режим доступу :

<http://www.gwu.edu/~ccps/etzioni/A271.html>.

10. *Бунецький Л. Л.* Трансформація інституційних процесів в Україні: пострадянська деінституціалізація та особливості становлення політичних інститутів [Електронний ресурс] / Л. Л. Бунецький. – Режим доступу :

nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Apdu/2008_2/doc/1/03.pdf.

11. *Штомка П.* Соціальне змінення як травма / П. Штомка // Соціологічні дослідження. – 2001. – № 1. – С. 6–16.

12. *Сичивиця О.* Новий розподіл влад / О. Сичивиця // Універсум. – 1998. – № 5–6. – С. 4–7.

13. *Горбатенко В. П.* Демократія, управління, бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства / В. П. Горбатенко, В. В. Цветков. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 248 с.